

General-pukovnik
MILOŠ ŠUMONJA

O borbenim dejstvima Četvrtog korpusa u operacijama Četvrte armije

Armijske operacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno Jugoslovenske armije, veoma su specifične, kao što je i narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji po mnogo čemu specifičan. Te operacije se razlikuju od armijskih operacija koje su vođene na raznim frontovima za vrijeme drugog svjetskog rata. Jedna od tih specifičnosti su dejstva korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u pozadini neprijatelja u vrijeme nastupanja glavnih armijskih snaga. Radi toga, ukratko ću izložiti svoja razmatranja o tim dejstvima, posebno o dejstvima Četvrtog korpusa u pozadini neprijatelja na pravcu napada glavnih snaga Četvrte armije u vrijeme prve etape ličko-primorske operacije (mart-april 1945).

U vrijeme te operacije, prve koju je izvela Četvrta armija u svojoj ofanzivi, Četvrti korpus (31. marta 1945) imao je u svom sastavu: Sedmu, Osmu i Tridesetčetvrtu udarnu diviziju, Banijski, Krajiški, Turopoljsko-posavski i Karlovački partizanski odred, artiljerisku brigadu, dopunsku i omladinsku brigadu, tenkovski, pontonski i auto-bataljon, zatim Prvu, Drugu, Treću i Četvrtu aerobazu, intendantski odsjek, odsjek za naoružanje, prateću četvu, četvu za vezu, sanitetski odred i marveni depo. Postojala je Vojna oblast Četvrtog korpusa kao vojno-teritorijalna ustanova sa odgovarajućim brojem vojnih područja, vojnim komandama većih mjesta i brojnim ustanovama. Ukupno brojno stanje Četvrtog korpusa je bilo 22.876 boraca i rukovodilaca od kojih 19.138 seljaka i 2.028 radnika.¹

Sve jedinice Četvrtog korpusa, uključujući i partizanske odrede, bile su dobro naoružane i opremljene,² a borački i starješinski

¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (Zbornik), tom V, knj. 37 i 39.

sastav imao je veliko ratno iskustvo i borbeni moral. One su predstavljale značajnu udarnu snagu sposobnu da vodi napadne i odbrambene bojeve i operacije, danju i noću. Brigade i divizije su bile veoma pokretljive i ofanzivne i kad je bilo moguće koristile su manevar, izvodile brzu koncentraciju snaga na težištu dejstva, nanosile udare na bokove i pozadinu neprijateljevih snaga.

Od početka 1945. godine, a naročito od formiranja Četvrte armije, 2. marta 1945. godine, sva borbena dejstva jedinica Četvrtog korpusa izvođena su radi vezivanja neprijateljevih snaga, nanošenja što većih gubitaka, spriječavanja neprijatelja da uputi pojačanja prema frontu Četvrte armije i obezbjeđenja desnog boka armija, a sve radi olakšavanja ofanzivnih napora njenih glavnih snaga u nastupanju prema Rijeci, Trstu i Soči.

Njemački komandanti očekivali su napad naših snaga sa juga, i najviše su se bojali da divizije Osmog korpusa, poslije kninske operacije, ne prodru dolinom r. Une i da se, zajedno sa Jedanaestim i Četvrtim korpusom, ne pojave u rejonu Zagreba, glavnog vojnog i saobraćajnog centra u strategijskoj dubini rasporeda snaga njemačke Grupe armija »E«, koje su se u to vrijeme nalazile 350 km daleko — u Sremu i oko Sarajeva. Da bi poboljšali položaj svojih snaga prije nailaska naših jedinica Njemci, ustaše i domobrani preduzeli su brojna napadna dejstva iz Siska, Karlovca, Ogulina, Bihaća prema slobodnoj teritoriji Četvrtog korpusa, koja je tada izuzev velikih gradova obuhvatala Baniju, Kordun, Cazinsku krajinu i veći dio Pokuplja. Na toj teritoriji uspješno su funkcionirali organi narodne vlasti, postojala je i efikasno radila Vojna oblast Četvrtog korpusa sa komandama područja i mjesta, organizirane su bolnice, radionice, škole a dobro je funkcionirala i teritorijalna obavještajna služba. Radi toga je neprijatelj usmjerio svoje jedinice prema operativnoj prostoriji Četvrtog korpusa u namjeri da ga odbaci što dalje od Karlovca i Zagreba prema Bihaću i Gospiću, i učini manje opasnim za slobodu manevra u Posavini i prema Sloveniji.

Oko slobodne teritorije Četvrtog korpusa neprijatelj je u to vrijeme držao jake snage. Tu je bio njemački 69. armijski korpus i djelovi 15. korpusa, sa snagama 373. legionarske i 10. ustaško-domobranske divizije. Nalazili su se i dijelovi razbijene 264. njemačke divizije, koji su se uspjeli povući iz Knina u dolinu Une i u Bihać. Na prostoru Bosanski Novi, Kostajnica, Sisak, Petrinja bila je Čet-

² Bilo je 9.736 pušaka, 1.013 »šmajsera«, 796 puškomitraljeza, 109 teških mitraljeza, 58 lakih i 7 teških bacača, 12 teških haubica, 21 top, 20 protivtenkovskih topova, 13 tenkova i drugog naoružanja i opreme. (Arhiv Vojnohistorijskog instituta, reg. broj 4—5, k. 434.)

vrta ustaško-domobranska divizija, dok se na prostoru Sisak, Velika Gorica, Zagreb nalazila Druga ustaško-domobranska divizija, a u širem rejonu Karlovca 13. ustaško-domobranska divizija. Djelovi 392. legionarske i Druge ustaško-domobranske divizije bili su oko Ogulina i Otočca. Pored toga, na tom prostoru su se nalazile i brojne samostalne njemačke, ustaške i domobranske jedinice, komande i ustanove.³

U žestokim svakodnevnim borbama u toku januara, februara i marta 1945, divizije Četvrtog korpusa i partizanski odredi uspješno su odbijali neprijateljeve napade i upade na slobodnu teritoriju i nisu mu dozvolili da poboljša svoj položaj i da ovlada komunikacijom Karlovac — Slunj — Bihać. Istovremeno su jedinice Korpusa napale i zauzele više neprijateljevih uporišta u širem rejonu Bihaća, čime su stvoreni povoljni uslovi za ofanzivu Četvrte armije, koja je 20. marta počela napad i prodirala od Lapca prema Bihaću. Budući da su jedinice Četvrtog korpusa, dejstvujući iz pozadine, izolovale neprijateljevu grupaciju u istočnoj Lici — 373. i 10. diviziju 15. korpusa — i čvrsto vezale za sebe korpusnu rezervu oko Bihaća, to je bilo od velike koristi Četvrtoj armiji. Ona je za tri dana, od 20. do 23. marta, uspjela da probije njemački front i ovlada prostorijom litočne Like i uspješno završi — pet dana ranije, prvu etapu ličko-primorske operacije. Istovremeno su dejstva Četvrtog korpusa prema Karlovcu i Ogulinu i u Cazinskoj krajini onemogućila neprijatelja da sa tih pravaca interveniše prema napadnoj zoni Četvrte armije. Takva situacija na frontu Četvrte armije uticala je na to da se promijeni cilj prve etape ličko-primorske operacije i da Vrhovni komandant donese odluku da se pristupi likvidaciji neprijateljevog garnizona u Bihaću, što prvobitno nije bilo u planu Vrhovnog štaba, niti se o tome mislilo u Štabu Četvrte armije.

U borbama za oslobođenje Bihaća, pored jedinica iz sastava Četvrte armije, učestvovala su i dvije divizije Četvrtog korpusa — Sedma banijska i Osma kordunaška — a 34. pokupsko-žumberačka divizija spriječavala je prodor neprijateljevih snaga koje su sa sjevera pokušale da prodru u dolinu Une i da od Karlovca nastupaju prema Slunju i pruže pomoć ugroženom garnizonu u Bihaću.

Napadna i odbrambena borbeno dejstva koja su jedinice Korpusa vodile od početka 1945. godine, a naročito napad na Bihać, bila su po mnogo čemu nova i vodila su se u složenijim uslovima nego ranije. To je bio prvi napad jedinica Četvrtog korpusa na veliki garnizon i grad sa forsiranjem rijeke Une, koja je vrlo nepovoljna za forsiranje baš u rejonu Bihaća. Uz to, to je bila prva operacija Kor-

³ Zbornik, tom V, knj. 36, dok. br. 47.

pusa izvedena jačim snagama i u sadejstvu sa našom avijacijom, jačim tenkovskim i artiljerijskim jedinicama Četvrte armije. Uz sve to, borbe oko Bihaća su bile vrlo žestoke, vodile su se neprekidno — danju i noću bez prekida i bez odmora. Sve to je uslovalo velike gubitke na obe strane. U tim novim uslovima osjećao se nedostatak sredstava veze i pravovremena informisanja o protivniku i njegovim namjerama i o rezultatima naših snaga. Međutim, i pored tih teškoća Korpus je uspješno izvršio sve zadatke i stekao nova borbeno iskustva.

Uspješnost tih dejstava Četvrtog korpusa najbolje potvrđuje činjenica da neprijatelj nije uspio ostvariti svoje planove, a nije mogao bolje povezati svoje garnizone i obezbijediti komunikacije. niti je uspio uputiti ni jednu jedinicu i udariti na bok glavnih snaga Četvrte armije za cijelo vrijeme njene ofanzive od Like do Soče. Neprijatelj je bio prisiljen da, bojeći se našeg prodora dolinom r. Une prema Zagrebu, uputi na prostor dejstava Četvrtog korpusa njemačku 104. diviziju,⁴ s ciljem da na tom prostoru pojača snage i na pravcu Bihać — Zagreb poboljša situaciju na svom vrlo osjetljivom desnom boku. U žestokim borbama neprijatelj je jedino uspio da od Karlovca prodre do Slunja i Rakovice i da prodorom dolinom Une izvuče, uz velike gubitke, manji dio svojih snaga iz Bihaća. To je bilo sve što je mogao da učini. Takav razvoj situacije u potpunosti je potvrdio celishodnost odluke Vrhovnog komandanta da se likvidira neprijateljski garnizon u Bihaću.

Razbijanjem neprijatelja i oslobođenjem Bihaća povezana je oslobođena teritorija Bosanske krajine i Hrvatske, a time su, kasnije, olakšani zadaci Karlovačkoj operativnoj grupi Druge armije koja se nije morala zadržavati oko Bihaća i mogla se odmah uputiti prema Karlovcu i Zagrebu. Pored toga, to je doprinijelo stvaranju uslova snagama Četvrte armije da se odmah pregrupišu (od 28. 3. do 4. 4) u napadnoj zoni i izvedu drugu etapu ličko-primorske operacije, zauzmu Gospić i Senj, brže nastupaju kroz Hrvatsko primorje prema Gorskom kotaru i da od 16. 4. 1945. godine izbiju pred Sušak i Rijeku i otpočnu riječko-tršćansku operaciju.

⁴ 104. njemačka lovačka divizija (komandant general Hartvig Ludvig) imala je u svom sastavu: 724. i 734. lovački puk, 654. artiljerijski puk, pionirski, izviđački, poljski i protivtenkovski bataljon i bataljon za vezu. Jačina divizije oko 6.000 vojnika. Borbeno sposobnost slaba. Nacionalni sastav: 70 odsto Njemaca iz Južne Amerike, 25 odsto Italijana, ostalo Česi, Poljaci i Srbi. Divizija je pripadala 91. armijskom korpusu. Poslije borbi u Bosni, u januaru 1945. godine, prebačena je na mostobran na Dravi. Divizija je u drugoj polovini marta 1945. godine upućena iz tog rejona u dolinu Une u sastav 15. brdskog armijskog korpusa (Depeše Glavnog štaba Hrvatske Generalštabu Jugoslovenske armije od 29. marta 1945, Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 119 4. f. 2, dok. 2).

Poslije uspješno završenih borbi oko Bihaća, jedinice Četvrtog korpusa su nastavile borbe sa 104. divizijom koja se pokušala probiti prema Otočcu. Međutim, poslije žestokih borbi ta divizija je bila prisiljena da se povlači prema Slunju i Karlovcu. Tim dejstvima Četvrtog korpusa uspješno je obezbjeđivan desni bok glavnih snaga Četvrte armije koje su brzo prodirale prema zapadnom dijelu zemlje i stvarani su povoljni uslovi za likvidaciju neprijateljeve grupacije oko Karlovca, čija je uloga, između ostalog, bila da štiti odbranu Zagreba i povlačenje neprijateljskih snaga prema Sloveniji i Austriji. Sve to se događalo u vrijeme pristizanja jedinica Druge armije od Banja Luke prema dolini Une i zajedničkih priprema za napad na neprijateljska uporišta na lijevoj obali Une i borbe za konačno oslobođenje Karlovca.

Potrebno je istaći da su dejstva glavnih snaga Četvrte armije i Četvrtog korpusa u prvoj etapi ličko-primorske operacije klasični primjer kombinovanih borbenih dejstava koja su, inače, veoma često primjenjivana u narodnooslobodilačkom ratu. Na dvije neprijateljske divizije (373. legionarsku i 10. ustaško-domobransku) napadalo je pet naših divizija i to tri (19, 20. i 26) sa fronta i dvije (7. i 8) iz pozadine, a dvije su bile na obezbjeđenju operacije — 34. prema Karlovcu a 35. divizija 11. korpusa, prema Ogulinu i Josip-dolu.

Kada je, krajem aprila i početkom maja, pripreman napad na Karlovac — na čemu su radili Štab Druge armije i Štab Četvrtog korpusa, stiglo je naređenje Vrhovnog komandanta da Osma divizija krene u Slovenačko primorje i uđe u sastav Četvrte armije, a da njene položaje preuzme 34. divizija. Ubrzo je stiglo i drugo naređenje da ka istom rejonu krene Sedma divizija i Štab Četvrtog korpusa. Njihov je zadatak bio da obezbijede desni bok Četvrte armije sa pravca Ljubljana — Postojna i da sa jedinicama te armije učestvuju u konačnoj likvidaciji njemačkog 97. armijskog korpusa koji su, poslije obuhvatnog dejstva 20. divizije preko Mašina i Devete divizije kroz Istru i ulaska naših snaga u Trst, okružile snage Četvrte armije (13, 19, 26. i 43. divizija) oko Ilirske Bistrice. Njemački korpus je pokušavao da se probije prema Postojni i dalje za Ljubljanu i Austriju, kako bi se njegove jedinice predale saveznicima. Jedinice 34. divizije i partizanski odredi ostali su pod komandom Glavnog štaba Hrvatske sa zadatkom da sa snagama Druge armije učestvuju u oslobađanju Karlovca.

Naredba vrhovnog komandanta, maršala Tita, o upućivanju Sedme i Osme divizije i Štaba Četvrtog korpusa u Istru i Slovenačko primorje bila je donekle riskantna. To se ogledalo u tome što je

divizijama i Štabu Četvrtog korpusa za taj manevar trebalo oko sedam dana, da sa prostorije Korduna, Gorskog kotara stignu do Ilirske Bistrice, jer se marševalo pješke. Bio je potreban jedan dan da Četvrti korpus preda položaje Drugoj armiji, jedan dan za pripremu pokreta i, onda, oko pet dana usiljenog marševanja. Odlazak Sedme i Osme divizije sa položaja oko Karlovca uticao je na to da je Karlovac oslobođen tek 6. maja, poslije teških borbi. Bez obzira na to, naređenje Vrhovnog komandanta pokazalo se dalekovidnim i mudrim, jer je najprije Osma divizija, poslije usiljenog marša, stigla do Pivke i stupila u borbu 3. maja i time pomogla 26. diviziji da spriječiti proboj njemačkog 97. korpusa prema Postojni i Ljubljani. Stupanjem u borbu Sedme divizije noću 5/6. maja i smjenjivanje u višednevnim teškim borbama istrošene i izmorene 26. divizije omogućilo je da se spriječi proboj 97. korpusa i da se protivnapadom prisili da pređe u odbranu. U toku noći 6/7. maja naše snage su prodrle duboko u odbranu 97. korpusa i došle do ranjenika i komore, čime su propale sve iluzije Štaba 97. korpusa da se probije iz okruženja. U okruženju i napadu na 97. korpus učestvovala su i neke brigade 9, 13, 19, 29. i 43. divizije što je sve uticalo da je, 7. maja ujutro, Štab 97. korpusa konačno prihvatio uslove Štaba Četvrtog korpusa i potpisao kapitulaciju. Prema aktu kapitulacije sklopljenom između Štaba Četvrtog korpusa i predstavnika 97. njemačkog korpusa, razoružano je preko 16.000 Njemaca, uključujući i Štab 97. korpusa na čelu sa komandantom, generalom planinskih jedinica Ludvigom Kiblerom. Zaplijenjen je ogroman ratni materijal. Ljepši završetak rata za borce i starješine Sedme i Osme divizije i Štaba Četvrtog korpusa nije mogao biti.

U cjelini, borbe jedinica Četvrtog korpusa u ofanzivi Četvrte armije bile su vrlo uspješne i znatno su doprinijele bržem napredovanju njenih glavnih snaga i izvršenju njenog osnovnog zadatka. Zbog toga vrijedi i dalje izučavati ta borbena dejstva i izvlačiti iskustva iz njih, s tim što bi više nego do sada trebalo analizirati kako su te jedinice uspješno savlađivale teškoće koje su u toku dejstva imale. U do sada objavljenim radovima nisu dovoljno isticali mnogobrojni podvizi, umjeća, snalažljivost, samoinicijativa, hrabrost boraca i starješina. Nisu dovoljno razmatrani problemi veze, prikupljanja podataka o neprijateljevim snagama, snabdijevanja i zbrinjavanja velikog broja ranjenika i dr. Također, u do sada objavljenim materijalima nepotpuno su obrađene namjere, planovi, teškoće neprijateljevih snaga i svi problemi koje su im nametala dejstva jedinice Četvrtog korpusa u njegovoj pozadini. Na osnovu neprijatelje-

vih izvještaja vidi se da su mu čak i diverzije i zasjede partizanskih odreda pričinjavale velike teškoće.

111 Smatram da je potrebno, makar i ukratko, nešto reći i o komandovanju u borbenim dejstvima Četvrtog korpusa u operacijama Četvrte armije. Za vrijeme operacija Četvrte armije, Četvrti korpus je bio pod komandom Glavnog štaba Hrvatske. Za vrijeme prve etape ličko-primorske operacije Korpus je veoma uspješno sadejstvovao Četvrtoj armiji. To je sadejstvo organizirano na taj način što je komandant Četvrtog korpusa (Miloš Šumonja) bio u Štabu Četvrte armije i sa generalom Drapšinom utvrdio sve elemente zajedničkog dejstva u borbama za Bihać. Sadejstvo Četvrte armije i Četvrtog korpusa bilo je potpuno i efikasno bez obzira na to što Četvrti korpus operativno nije bio pretpotčinjen Štabu Četvrte armije. Krajem aprila 1945. godine, na osnovu naređenja Vrhovnog komandanta, Štab Četvrtog korpusa, Sedma i Osma divizija upućeni su u Slovenačko primorje gdje su operativno potčinjeni Četvrtoj armiji. Interesantno je napomenuti da je veći broj korpusa, koji su dejstvovali u pozadini neprijatelja poslije pomjeranja fronta i pristizanja naših armija rasformiran. To nije bio slučaj sa Štabom Četvrtog korpusa i takva odluka se s obzirom na ulogu Štaba u posljednjim borbama pokazala opravdanom, a ujedno to je dokaz koliko smo u ratu bili u komandovanju elastični i protiv šablona. Štab Četvrtog korpusa je rasformiran kad je rat završen i to 15. V 1945. godine u Brežicama i kada je bio na putu iz Ilirske Bistrice za Zagreb. Iz njegovog sastava popunjen je Štab Druge armije.

Može se reći da je komandovanje u borbenim dejstvima Četvrtog korpusa bilo veoma elastično, jednostavno i bez šablona, kao što je, inače, bilo u narodnooslobodilačkom ratu. Štabovi jedinica su bili brojčano mali, sa veoma malo administracije i sa izrazito velikim ličnim uticajem starješina na razvoj događaja. To je bila karakteristika komandovanja na svim nivoima, između ostalog i zbog toga što je maksimalno razvijena inicijativa, samprijeor, motivisanost, izuzetno visok borbeni moral i što su svi, od boraca do najvišeg rukovodioca, mislili i razmišljali kako dati što veći lični doprinos boljem i lakšem izvršenju dobijenog zadatka. Svi su bili stvaraoci, a uloga starješine se, najčešće, svodila na to da poslije datih zadataka služi primjerom u njihovom izvršenju i da bude tamo gdje se očekivalo, a kada je bilo najteže i kad je trebalo — u prvoj borbenoj liniji. Tako je bilo i kada je Četvrti korpus dejstvovao u okviru operacija Četvrte armije. U svim tim mnogobrojnim napadnim i odbrambenim bojevima, u svim jedinicama Korpusa došla je do punog izražaja sposobnost boraca i starješina, seljaka i radnika da pod ruko-

vodstvom Partije i Tita, iako bez vojnih škola, nadmudre pripadnike najpoznatije vojničke tradicije, one koji su završili redovnu obuku, vojne škole i koji su imali višegodišnje ratno iskustvo. Mi smo to postizali jer smo bili jedinstveni, vjerovali smo u sebe, u svoje drugove i starješine i pokazali smo se nepobjedivim. Šta raditi i preduzimati da takve budu i sadašnje generacije, ako to zatreba? Odgovor nije lak, ali treba stalno i uporno tragati za njim.

Sigurno je da je mladost našeg boračkog i starješinskog kadra bila veoma značajan faktor koji je omogućavao takvo komandovanje. A tada smo svi bili mladi i uspješno smo njegovali i dalje razvijali osobine i vrline koje su svojstvene mladima — polet, energičnost, neustrašivost, iskrenost, otvorenost... To je dolazilo do izražaja u akcijama, borbama i operacijama. Kritikom i samokritikom borili smo se protiv slabosti i negativnosti od kojih nisu imuni mladi i od čega nismo bili imuni ni mi starješine i borci narodnooslobodilačkog rata.

Na kraju, ukratko bih se osvrnuo na tri pitanja koja su pokrenuta u današnjoj raspravi.

Prvo se odnosi na ulogu Operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ. Slažem se sa onim što je rečeno u uvodnom referatu ali mislim da u ocjeni pomoći jedinica Operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ drugim krajevima i jedinicama treba istaći pomoć jedinica koje su sadejstvovala Operativnoj grupi Vrhovnog štaba. A ta pomoć, kao što znamo, nije bila mala. Bez potpunog sagledavanja jednog i drugog ne dobija se potpuna i istinita slika.

Drugo, sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba, sastav Četvrtog korpusa i mnogih drugih naših jedinica najbolji su dokaz jugoslovenskog karaktera naših oružanih snaga i potvrda kako je taj jugoslovenski karakter naših jedinica i oružanih snaga u cjelini bio sve izraženiji uporedo sa rastom naših jedinica — o čemu je ovdje bilo riječi. U Operativnoj grupi Vrhovnog štaba nalazile su se jedinice iz skoro svih krajeva naše zemlje, a borački sastav tih jedinica činili su svi narodi i narodnosti Jugoslavije.

Treće, u diskusiji je bilo riječi o rasformiranju glavnih štabova. Glavni štab Hrvatske i Glavni štab Slovenije rasformirani su poslije rata. Ljudstvo iz Glavnog štaba Hrvatske upućeno je za popunu Četvrte armije. Kad se donosila odluka o rasformiranju Glavnog štaba Hrvatske bilo je drugih očekivanja a kad se pristupilo rasformiranju Glavnog štaba Slovenije bilo je i teškoća. Međutim, ta pitanja zahtijevaju svestraniju i dublju analizu, a ona nisu predmet današnje rasprave.